SARDAM No. 56 2008

دالای لاما..مرۆڤو ڕاهیبو سۆفی

مایانك شهایا

لە عەرەبییەوە: باوکی ڕەهەند

دانەری ئەم کتێبە ڕۆژنامەنوسی ئەمریکی بەڕەگەز هیندی "مایانك شهایا"یە، ئەم ڕۆژنامەنوسە نزیکەی چارەکە سەدەیەکە لە هندستانو پاکستانو سریلانکا، وەك پەیامنێرێك بۆ ڕۆژنامە گەورەکانی ئەمریکا ئیشدەکات، لەنێوان شیکاگۆو نیویۆرکدا نیشتەجێیەو پەیوەندییەکی تونددوتۆڵو متمانەپێکراوەی لەگەڵ "دالای لاما"دا هەیەو شتگەلێکی زۆر لەبارەیەوە دەزانێ. ئاخۆ دەبێ ئەم پیاوە "دالای لاما" کێ بێت کە هەنووکە لە وڵاتی تبت تەحەدای چین دەکات؟ "دالای لاما" کێیە کە لەگەڵ پاپادا بەیەکێك لە گرنگترین کەسایەتییە ئاینیەکانی جیهان دادەنرێت؟ زۆرێك پێیانوایە ئەم پیاوە ویژدانی گەردونیانەی ئەخلاقی و ڕۆحی هەموو جیهانە، بەڵام دەوڵەتی چین بە یەکەمین دوژمنی خۆی دادەنێ.

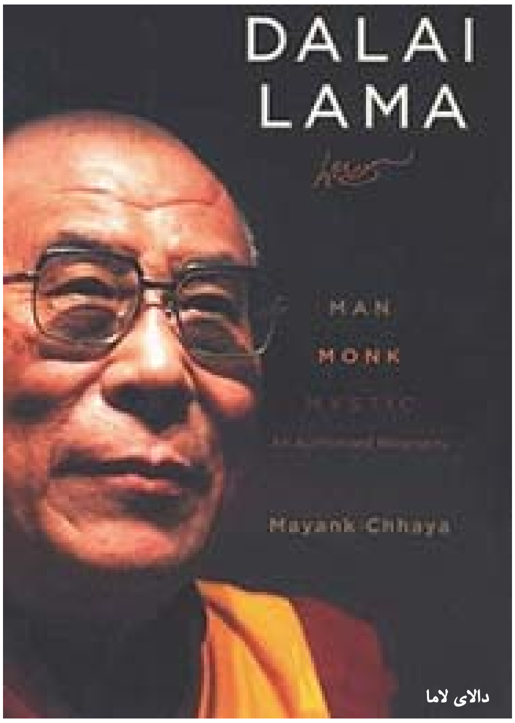

دالای لاما

دانەری کتێبەکە ئاوا دەڵێ: پێویستە ئەوە بزانین "دالای لاما" نازناوێکە بۆ سەرکردە ڕۆحییەکانی وڵاتی تبت، ئەم نازناوە لەسەدەی حەڤدەهەمەوە تاکو ڕۆژی ئەمڕۆمان لەلایەن سەرکردە ڕۆحیەکانەوە بەکارهاتووە. لێرەوە ئەو پیاوەی ئەمڕۆ نازناوی "دالای لاما"ی وەرگرتووە، یەکەم کەس نییە

له مێژودا ئەو نازناوەی هەیە، بەڵکو ئەو چواردەهەمین کەسە. پێش ئەو سیازدە کەسی دیکە نازناوی "دالای لاما"یان وەرگرتووە، وشەی "دالای لاما" لە زمانی ئەو وڵاتانەدا مانای (چوارچێوەیەکە لە حیکمەت) دەگەیەنێ، لێرەوە ئەو لەلایەن بوزییەکانی ناوچەی تبت وەك لووتکەی زانست و حیکمەت تەماشادەکرێ، ڕەنگە لەلایەن خەڵکانی ناوچەکانی هندو دەوروبەریشی هەروا تەماشابکرێت. بەڵام "دالای لاما" تەنها سەرکردەی ڕۆحی بوزییەکان نییە، بەڵکو سەرکردەی سیاسیشیانە. ئالێرەوەیە ئەو خاوەنی پێگەیەکی سیاسی مەترسیدارە کە لە جیهاندا پێناسراوە، ململانێ خوێناوییە کراوەکەی نێوان خۆی و چین هەر لێرەدایە، تەنها یەك وشە لە "دالای لاما" ڕەنگە ببێتە هۆی بەرپابونی ڕاپەڕینێکی سەرتاسەری بێئامان لە وڵاتدا، لەهەمانکاتدا ئاماژەیەکی بچوکی "دالای لاما" ئەو ڕاپەڕینە هێوردەکاتەوە.

ناوی ڕاستەقینەی "دالای لاما" کە لە ئێستادا هۆیەکانی ڕاگەیاندنی بەخۆیەوە سەرقاڵکردووە "تنزان گیاتسۆ"یە، بەڵام هیچ کەسێ ئەم ناوە نازانێ، چونکە نازناوی "دالای لاما" ناوە ڕاستیەکەی داپۆشیوە، ئەم پیاوە لە ساڵی 1935 لەدایکبووە، تەمەنی لە ئێستادا لەسەرو حەفتا ساڵەوەیە و هەیبەتێکی جیهانی گەورەی هەیە. جگە لەوە خاوەنی ڕۆشنبیرییەکی فراوانە، نەك تەنها لە بواری زانستی ئاینی بوزی، بەڵکو لە بواری فەلسەفەی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتیشدا. هەرچی بەسەرهاتی سیاسی ئەم پیاوە هەیە، دەکرێ لەم وشانەی خوارەوەدا کورتیبکەینەوە:

لەساڵی 1949 لە چین "ماوتیسۆنگ" دەسەڵاتی گرتەدەست و ڕازینەبوو دانبنێت بە سەربەخۆیی هەرێمی تبتدا کە لە ساڵی 1913 ڕاگەیەنرابوو، "ماوتیسۆنگ" لەساڵی 1950 سوپای چینی نارد داگیری بکات و بیکاتە بەشێك لە چین، بەڵام "ماوتیسۆنگ"بە ڕووکەش وای پیشاندا ئەو سوپایە بۆیە دەنێرێت بۆ تبت تاکو لە سوپای بێگانە ڕزگاری بکات، ئەم "دالای لاما"ی ئێستا، لەو ساڵەدا کە تەمەنی تەنها پازدە ساڵ بوو، کرابوو بە سەرۆکی دەوڵەتی تبت، لەو سەروبەندەدا "دالای لاما" بەدرێژایی نۆ ساڵ هەوڵیدا ئەو کێشەیە بەڕێگای ئاشتیانە لەگەڵ چیندا چارەسەربکات، بەڵام سەرکەوتو نەبوو، ئیدی ناچار ڕایکرد بۆ هندستان و لەوێ دانیشت، هەر لەوێ حکومەتی مەنفای تبتی ڕاگەیاند، لە سەروبەندی شۆڕشی ڕۆشنبیری چیندا، چەوساندنەوەی دانیشتوانی تبت لەسەر دەستی ڕژێمی چین گەشتە لووتکە. لەبەرئەوەی "ماوتیسۆنگ" کەسێکی کۆمۆنیستی ڕادیکاڵ بوو، جەنگێکی کراوەی لەگەڵ هەمو ئاینەکاندا ڕاگەیاند، فەرمانیدا بە دارودەستەکەی چی دێری بوزی و شوێنی عیبادەتیان هەیە، هەر هەموی بڕوخێنن. هەروەها فەرمانیپێدان ڕاهیب و ڕاهیبە بوزییەکان بگرن و هەمویان لە زیندانەکاندا بخەنە ژێر ئازارو ئەشکەنجە، ئەمەش لەبەرئەوەی ئاینی بوزی وەك ئاینی مەسیحی ڕاهیب و ڕاهیبەی هەیە.

دانەری کتێبەکە بەردەوام دەبێت و دەڵێ: بەم شێوەیە دانیشتوانی تبت لە ساڵانی پەنجاکانی سەدەی ڕابردووەوە تاکو ئێستا ڕوبەڕوی سەرکوتکرنی چین دەبنەوە، جگە لەو سەرکوتکردنە، چین لە وڵاتی تبت دەستیکرد بە جێبەجێکردنی سیاسەتی پاکتاوکردنی دانیشتوانەکەی، ئەویش لەڕێگەی ناردنی هەزاران هاوڵاتی چینی بۆ وڵاتی تبت تاکو لەوێ زەویوزار بکڕن یاخود بەزۆر

دەستی بەسەردابگرن و بۆ هەتاهەتایە تێیدا نیشتەجێبن. لێرەوە هیچ دوورنییە لە ماوەیەکی نزیکدا ژمارەی چینییەکان لە ژمارەی دانیشتوانە ئەسڵییەکەی وڵاتی تبت زیاتربێت. ئەمە دوای ماوەیەکی تر دەبێتە هۆی ئەوەی تبتییە ڕەسەنەکان لەسەر زەوی و زاری خۆیان و لەناو وڵاتی خۆیاندا هەست بە غەریبی و نامۆیی بکەن. وەک ئەوەی "دالای لاما" دەڵێ لەوانەیە ئەوە لە پازدە ساڵی داهاتوودا ببێتە هۆی لەناوچوونی ڕۆشنبیری و کەلتوری تایبەتی تبتییەکان، ئەمەش مانای وایە مانەوەی وڵاتەکە و شوناسەکەی لە مەترسیدایە.

لە واقیعدا ئەم سەرکردە ڕۆحی و دنیاییەی وڵاتی تبت"دالای لاما"، بەردەوام لە هەوڵی ئیدانەکردنی ئەو کارە ناشرین و نابەجێیانەدایە کە ڕژێمی چین لە تبتدا جێبەجێیان دەکات، کەچی لە بەرامبەردا ڕژێمی چین ئیدانەی "دالای لاما" دەکات و بە سەرچاوەی گێرەشێوێنی و ئاژاوەگێڕی دادەنێت، بە ئامرازێکی جەنگی دادەنێ لە دژی خۆی. بەڵام لەگەڵ ئەو هەموو سەرکوتکردن و کارە دزێوانەی چین لە تبتدا ئەنجامی دەدات، کەچی "دالای لاما" ڕێڕەوی ئاشتیانەی خۆی نەگۆڕی و مەسەلەی بەکارهێنانی توندوتیژی ڕەتدەکاتەوە، وەلێ بەم دوایانە مەسەلەکە تەقیەوە. "دالای لاما" بەشێوەیەک لە ئاینی بوزی گەیشتووە کە تەواو دژی توندوتیژییە، ئاینی بوزی هیچ ئامرازێکی ناخاتە بەردەست بۆ ئەوەی لە ڕێگەیەوە مافەکان بەدەستبێنێت، گەرچی شوێنکەوتوانیشی سەرکوتبکرێن و بچەوسێنرێنەوە. بەم مانایە "دالای لاما" تەواو لە "غاندی" دەچێت و لەسەر هەمان ڕێبازی ئەو دەڕوات و هەمیشە داوا لە وڵاتی چین دەکات بۆ گەیشتن بە چارەسەرێکی گونجاو، دانوسان بکەن. "دالای لاما" لە ساڵی 1961 داوای لە نەتەوە یەکگرتووەکان کرد یارمەتی بدات تاکو سەربەخۆیی بۆ تبت بەدەستبێنێت، بەڵام لەبەر ئەوەی نەتەوە یەکگرتووەکان ناوێرێ چین توڕەبکات، بۆیە تاکو ئێستا شتێکی ئەوتۆی نەکردووە. دوای "ماوتیسۆنگ" سەردەمی "دێنگ هسیاو بێنگ" هات و سیاسەتی لێکبووردەیی و کرانەوەی پەیڕەوکرد و بە "دالای لاما"ی وت: هەمو شتێ قابیلی دانوسانە تەنها مەسەلەی سەربەخۆیی نەبێت. ئیدی لەو ساتەوەختەوە تاکو ئێستا "دالای لاما" لەناو چوارچێوەی کۆماری میللی چیندا، تەنها داوای ئۆتۆنۆمییەکی ڕاستەقینە دەکات. بەڵام لەوکاتەوە تا ئێستا هیچ دانوسانێکی ڕاستەوخۆ لەنێوان "دالای لاما"و حکومەتی چیندا نەهاتۆتە ئارا، ئەوەی هەیە بریتییە لە پرس و ڕا گۆڕینەوە لە ڕێگەی کۆمەڵێ ناوەندەوە و هەندێ یەکتربینینی نارەسمی.

دواتر دانەر باردۆخی ئێستا ئاوا ڕووندەکاتەوە: لە ئێستادا چین وەک سەردەمی "ماوتیسۆنگ" نە دژایەتی ئاینەکان دەکات و نە دەیانچەوسێنێتەوە، بۆ نمونە ئاینی بوزی بووەتە ئاینێکی ڕێگەپێدراو، تەنانەت لە پەکینی پایتەختیشدا ڕێگەی پێدراوە بە تەواوی ئازادی سروت و ڕێوڕەسمەکانی خۆی جێبەجێ دەکات، بەڵام لەهەمانکاتدا حکومەتی چین داوا لە بوزییەکان دەکات ئیدانەی "دالای لاما"ی سەرکردەیان بکەن، ئەمەش بەلای بوزییەکانەوە سەختترین مەسەلەیە، چونکە "دالای لاما" تەنها سەرکردەی سیاسییان نییە، بەڵکو سەرکردە ئاینی و ڕۆحییە مەزنەکەشیانە، ئیدی چۆن و بە چ شێوەیەک دەکرێ خۆیان لێی بێبەری بکەن یاخود

بەبانگی ئاشکرا نەفرەتی لێبکەن؟ ئەمە مەحاڵە. لەبەر ئەم هۆیەیە کێشە کەوتووەتە نێوان هەردوو بەرەکەوە، دەبێ ئەوەش بڵێین سەرکوتکردن و چەوساندنەوە بە شێوەی نهێنی، لە سەرکوتکردن و چەوسانەوەی ئاشکرا زیاتر مەترسیدارترە. ئەوە بەکارهێنانی شێوازی نهێنی یاخود ناڕاستەوخۆی سەرکوتکردن بوو، وایکرد گەورە پیاوانی ئاینی بوزی، تبت بەجێبێڵن و وەك "دالای لاما" لە تاراوگە ژیان بەسەربەرن. "دالای لاما" لەپێناو تێکۆشان بۆ دەستەبەرکردنی ئازادی و سەرفرازی میللەتەکەیدا، ڕێکخراوە مرۆڤدۆستە جیهانییەکان پشتگری لێدەکەن، ئێمە ئەمە دەڵێین و دەزانین "دالای لاما" بۆ بەدەستهێنانی مافەکان، مەسەلەی بەکارهێنانی توندوتیژی حەرامکردووە. ئەو لەبەرامبەر ڕژێمی سەرکوتکەری چیندا تەنها باوەڕی بە بەرهەڵستکاری ئاشتیانە هەیە.

هەر لەبەر ئەم هۆیە بوو لەساڵی 1989 پاداشتی نۆبڵ بۆ ئاشتی درا بە "دالای لاما"و پاشان لە ساڵی 2007 مەدالیای ئاڵتونی کۆنگریسی ئەمریکی پێبەخشرا، گومانی تێدانییە "دالای لاما" کەسایەتییەکی گەورەیەو لە هەموو جیهاندا ڕێزی لێدەگیرێ، ئەمەش ڕژێمی چینی تەواو بێزارو بێتاقەت کردووە، گەر "دالای لاما" لەناو وڵاتەکەی خۆی و لە جیهانی دەرەوەدا خاوەنی کەسایەتیەکی بەرزو بەڕێزە، ئەوا هۆکارەکەی بۆ فیکرو پرنسیپە نمونەییەکانی دەگەڕێتەوە، ئەو بانگەشە بۆ سیاسەتی نا توندوتیژی دەکات، بانگەشە بۆ ئەوەدەکات لەڕێگەی دانوسان و گفتوگۆو ئامرازەکانی دیموکراسی و دانبەخۆدا گرتن لەبەرامبەر ناخۆشییەکان، بگەنە وەرگرتنی مافەکان. هەروەها بانگەشەی ئەوەدەکات ڕێزی خەڵکانی نا بوزی-یش بگیرێت، چونکە ئەوانیش وەك هەر بوزییەك مرۆڤن، لێرەوە ناکرێ ڕقمان لە خەڵکانێك بێت لەبەرئەوەی لەسەر ئاینەکەی ئێمە نین، هەمو کەسێك ئازادە لەوەی باوەڕ بەو ئاینە بێنێت کە خۆی حەزی پێدەکات. "دالای لاما" باوەڕی بە فرەیی ئاینی هەیە لە جیهانداو ڕێزی هەمو ئاینەکانی دیکەی مرۆڤایەتی دەگرێ، وەك ئاینی ئیسلام و مەسیحی و جولەکەو هندۆسی و ئەوانی دیکە، جگە لەوانە "دالای لاما" زۆر بە قووڵی شارەزایی لە فەلسەفەی ڕۆژئاواو ڕۆژهەڵاتدا هەیە، لێرەوە ئەو پیاوێکی ئاینی تابڵێی ڕۆشنبیرە.

سەرچاوە:

بیان الکتب 2008/4/12